

Maskerade van een Metgezel

BUNNA EBELS-HOVING

A Companion's Masquerade

What was it like, in the nineteen-fifties, to study history at a Dutch university, to be appointed there (on the sole merit of some years' experience of grammar school teaching) to a vaguely defined part-time assistant post, and to make one's way professionally in the fast-growing academic community of post-war Holland? Can the three decades long personal history of a middle-of-the-road historian/medievalist throw light on an as yet unwritten aspect of the 'university history' that is currently attracting growing attention? The three specialists who have been invited to comment on this last question have answered – if I read them correctly – in the affirmative, and do so with remarkable insight and empathy. Even so, they have their doubts, criticisms, and/or afterthoughts. Professor Boone, the medievalist, focusing on the parts in which I discuss teaching methods, stresses his belief in the continuity of our common basic attitudes, praises the practicality of my playful dialogue on annotation, but misses an index that offers guidance through the diversity of subjects. Professor Dorsman, specialist on 'university history', values the insight he gets into the 'lived experience' of an academic worker in the medieval field, but stresses the fact that institutional history, although *expressis verbis* not the subject of the book, nevertheless played its unseen part – which has conditioned the book's setting in ways that now render its main content 'really' past history. (Which means more interesting, less relevant?) Another 'point of absence' he observes is the author's apparent (?) lack of personal irritation: and here he touches on the central concern of Professor Mineke Bosch, modernist and gender-specialist. Wording her arguments carefully, she analyses the author's ambition to offer a history of Dutch academic history from the perspective of an average, non-specific insider, who presents her professional activity in the standard way of 'making history': find the subject, get to know the sources, make the story, get it accepted. Step by step she re-sets this 'history as companion' as an ego-document whose specific genesis was partly shaped by gender, a fact that long went unacknowledged by the writing ego (f.) of the historian in the case.

De drie recensenten die zich, op uitnodiging van de BMGN - LCHR-redactie, in mijn *Metgezel*¹ hebben verdiept moeten zich letterlijk hebben afgevraagd waar ze aan begonnen. Op het eerste gezicht is het namelijk niet duidelijk waarover het boek gaat, en tot wie het zich richt. Toch hebben ze zich elk op eigen wijze en vanuit eigen specifieke expertise snel weten te oriënteren, met als uitkomst een interessante verscheidenheid in reactie. Wat hun commentaren echter gemeen hebben is de positieve toon, waarin de bereidheid doorklinkt om mee te denken en zich zelfs in te leven in een niet eenduidige tekst die zich op sterk uiteenlopende terreinen van historisch onderzoek waagt. Zo tonen de drie critici zich de *welwillende lezer* tot wie de auteur zich in haar aanhef richt, en dat maakt de uitnodiging om te repliceren tot een genoeg. Wel een gecompliceerd genoeg overigens, want de gevraagde repliek kan niet volstaan met het betuigen van erkentelijkheid en instemming, maar hoort aan het dossier iets zinvols toe te voegen.

De inhoud van mijn boek laat zich definiëren als *een blik van binnenuit op de Nederlandse universitaire studie Geschiedenis in de tweede helft van de twintigste eeuw*. Het ‘van binnenuit’ geeft dan aan dat het hier niet gaat om institutionele geschiedenis, dus om zaken als studieprogramma’s, wetenschappelijk personeel, studentenaantallen, facultaire reglementering. Waar het wel om gaat is: persoonlijke vak-beleving en vak-uitoefening in een veranderende universitaire constellatie. Die keuze voor het eigen geval als leidraad is voor de auteur een precare zaak geweest. Naar intussen uit veel lezersreacties is gebleken was die aarzeling onnodig, en ook de drie bovenstaande critici maken geen bezwaar, maar hun acceptatie vertoont gradatie. Marc Boone typeert de ‘*Metgezel*’ als ‘een zeldzaam egodocument nu eens niet van een gevierd hoogleraar...’ en toont daarmee gevoeligheid voor een element in het boek dat duidelijker zou zijn getoond als de ooit voorgestelde ondertitel ‘memoires van een wetenschappelijk medewerker’ was doorgevoerd. Leen Dorsman heeft oog voor de valkuil die zich hier verbergt: het mag dan om geschiedenis ‘van binnenuit’ gaan, maar die binnenwereld had waarschijnlijk veel scherpere kantjes dan het boek blootgeeft, en juist die wil men weten. Hij heeft gelijk, ‘van onmin, ruzies en regelrechte gevechten vinden we [...] weinig’, een keuze die hij terugvoert op gebrek aan durf en teveel keurigheid aan de kant van de auteur. Daarmee drijft hij, zij het omzichtig, het boek in een hoek waar het gezien de ondertitel niet wilde horen: het gaat om *confrontaties*, niet om *memoires*: de gekozen botsingen dienen eerder de gang van het vak te belichten dan de rol van de auteur daarin. En hoewel Dorsman dit wel degelijk ziet (hij erkent dat het gaat om het vertellen van ‘een ander verhaal’), en ook,

1 Bunna Ebels-Hoving, *Geschiedenis als metgezel. Confrontaties met een vak, 1950-2010* (Hilversum 2011).

gelukkig, meent dat gekozen vorm wel boeiende universiteitsgeschiedenis heeft opgeleverd, blijft zijn teleurstelling toch door die waardering heen schemeren. Er zijn daar in Groningen in de turbulente jaren zestig en zeventig toch waarachtig wel dingen *gebeurd*, zelfs binnen een Instituut voor Geschiedenis? Kennis daarvan zou toch tot zinvolle landelijke vergelijkingen kunnen leiden? En wat staat er nu eigenlijk tegenover dit gemis, wat leren ons die wél beschreven confrontaties-met-de-pen als we onkundig blijven van de stevige ruzies in menige sectievergadering, die misschien wel een veel pijnlijker herinnering hebben nagelaten? Dorsman zegt dit alles niet zo scherp, maar intussen legt hij wel de vinger op een gevoelige plek: deze geschiedenis ‘van binnenuit’ draagt uiteraard – zij het niet doelbewust – maskers. Juist dat kan voor de onderzoekende lezer echter meer een uitdaging dan een hindernis betekenen. Een autobiografische tekst is immers meer geschikt voor het onthullen van mentaliteiten dan om het vaststellen van feitelijke gebeurtenissen, zoals Dorsman zelf in de aanhef van zijn stuk benadrukt.

Interessant is dat Marc Boone een op het oog heel ander soort weglating noteert, namelijk het ontbreken van een index – extra lastig ‘want dit is bij uitstek een boek dat het van cross-referenties moet hebben’. Hij heeft zonder meer gelijk, ik betreur de omissie, maar zie ook scherper wat de grond vormt voor zijn frustraties en die van Leen Dorsman. Waar beiden zoeken naar samenhang van onderwerp binnen de variëteiten die het boek bevat, bewandelt Boone de praktische weg (zoekt naar lemma’s), terwijl Dorsman om opvulling van gaten in het verhaal vraagt op punten waar de verteller zichzelf er *uit*-, of in elk geval niet *inschrijft*. Wat zij opmerken lijkt niets gemeen te hebben, maar heeft in beide gevallen een dieper liggende oorzaak: mijn onwil om te proberen het hele verhaal te vertellen, of, scherper gezegd: om ook maar te *suggereren* dat er een heel verhaal te vertellen, dus te indiceren, zou zijn. Hun beleefde kritiek wijst op omissies die een kernprobleem van het boek aantonen: dat het schrijven van academisch geaccrediteerde geschiedenis in de ik-vorm geen vrijbrieven geeft. Het is niet voldoende dat ik me houd aan *verantwoordende* regels², ik had ook moeten zorgen dat de controle daarop niet teveel zoekwerk zou eisen. En op dit punt, *omissie*, haakt Mineke Bosch in, vindt haar eigen soort, en zoekt naar oorzaken van wat er niet, of verhuld, staat. Alle drie recensenten hadden hun gemis een vorm van *dissimulatie* kunnen noemen, als ze minder hoffelijk waren geweest.

2 Mijn gebruik van de door mijzelf *lelijk* genoemde term ‘verantwoordende stijl’ als kenmerkend onderscheidingsmiddel voor academische geschiedschrijving heeft, geheel tegen mijn

verwachting in, tot nu toe uitsluitend instemming gekregen, ook, uitgesproken, bij Marc Boone en Mineke Bosch. Zie *Metgezel*, 156-172.

Bosch heeft zich niet verveeld met mijn boek, maar moest wel aarzelingen overwinnen ‘voor ze zich gewonnen gaf’, en wel op twee punten. Het eerste is: mijn omslachtige verdediging van de ‘subjectieve aanpak’ überhaupt, en het tweede (in lijn met Dorsman): mijn gebrek aan erkenning van eigen (negatieve) emoties, zoals teleurstelling (‘is er dan echt geen boosheid?’) ... met de gevolgen die dit verzwijgen voor het hele werk kan hebben.

- ad 1. Inderdaad, ik dek me nogal omstandig in tegen ‘het gevaar van subjectiviteit’, een gevaar dat door historici al zo lang en zo uit en te na is gedetermineerd en geanalyseerd dat ik had kunnen volstaan met een enkele verwijzing. Dat dit niet is gebeurd komt, denk ik nu, door de verwaarlozing van één van de drie geschiedkundige deelgebieden die zich met de problemen van de ik-aanpak bezighouden. De eerste twee, bronnenkunde en historiografie, bemoeiden zich in de afgelopen kwart-eeuw diepgaand met, respectievelijk, *het karakter van egodocumenten als bron*, en, wat ik nu maar simpelweg zo noem, *historische schrijfstijl en emotie*. In beide literatuurcompartimenten heb ik me verdiept. Maar niet in het derde, genderstudies, waarvan ik de relevantie voor mijn getheoretiseer over de persoonlijke aanpak niet eens heb overwogen. (Zie voor de gemiste literatuur bijvoorbeeld Boschs noten 5, 6, 7.) Een blindheid die Mineke Bosch op (voor mijzelf althans) verhelderende wijze uit de *Metgezel*-zelf verklaart, maar die ook laat zien (!) hoezeer de genderstudies buiten de *mainstream* van het historisch bedrijf zijn gebleven. Ze zijn daarin vergelijkbaar met, bijvoorbeeld, theoretische geschiedenis, en de interessante vraag is nu of deze aftakkingen in de nabije toekomst weer in de oude bedding terug zullen stromen.³

- ad 2. (zie ook Dorsman hiervóór): Inderdaad, is de *Metgezel*, om het maar heel eenvoudig te zeggen, eerlijk? Dat weet ik natuurlijk niet, en zielkundig gewroet is hier niet aan de orde. Het gaat erom wat het boek, naar het inzicht van de recensenten, overtuigend weet over te brengen. En hier spreekt Bosch een woord dat voor mijzelf, maar naar ik hoop ook voor anderen, de zaken oplost: het gaat hier niet zozeer om ‘geschiedenis’, maar om ‘metageschiedenis’; het boek biedt ‘een doorlopende reflectie op het vak als producent van historische kennis’. Ja, dat is precies wat het boek heeft willen doen, en als je de inhoud zo mag definiëren geeft het niet zoveel wat er wel of niet in staat; het gaat immers om *voorbeelden* van historische kennisverwerving en van de condities waaronder die al dan niet floreert, en niet om een doorlopend verhaal van die kennisverwerving. Bovendien maakt die doorlopende reflectie op het vak het boek maar in beperkte zin

3 Ik ga niet in op de vraag hoe die bedding dan zal heten, iets als ‘historische studies’ of ‘cultuurgeschiedenis van het verleden’ ligt voor de hand, maar het kan nog heel anders, zie *Metgezel*, 262.

tot egodocument, want het reflecterende *ik* put maar gedeeltelijk uit eigen herinnering, het beschrijft ook de lotgevallen van anderen op grond van andersoortige bronnen. Eenheid wordt aan dat samenraapsel verleend door de intentie waarmee het is gekozen: niet de weergave van ‘wat er gebeurde’ op zichzelf, maar het denken óver die (mogelijke) weergave. Ergens heb ik dit *tweede-laags-geschiedenis* genoemd.

Daarmee kom ik terug op de *confrontaties* uit de ondertitel. Daar is iets mee aan de hand. Terwijl alle drie recensenten terechte aandacht geven aan bepaalde omissies van mijn kant, reageren ze minder op punten die ik wél, en naar ik zelf meende nogal provocerend, heb gebracht. Ik noem als voorbeeld: mijn verdriet over de vastgeroeste praktijken in het chronologisch opdelen van onze westerse geschiedenis, met als gevolg dat oudheid, middeleeuwen en vroegmoderne tijd hun eigen ‘methoden en technieken’ cultiveren tot een punt voorbij de werking van het gezonde verstand (zie de voorbeelden van Boone). Dan dreigt er een soort van *splendid isolation* óf een vlucht in interdisciplinaire dwarsverbanden, met als gevolg dat de langere verticale lijnen in de historische vakbeoefening verdwijnen. En dit terwijl de onderwerpskeuze-van-nu, vaak antropologisch gestempeld, juist vraagt om een blik over decennia of zelfs eeuwen heen, zodat er anders en breder valt te vergelijken.⁴ Gelukkig roept het hiermee samenhangende punt van de aanhoudende overschatting van interdisciplinariteit toch een reactie op: Dorsman suggereert de wenselijkheid van ‘nader onderzoek [...] naar de Nederlandse mediëvistiek, omdat juist de ontwikkelingen op dit terrein inzicht zouden kunnen bieden in de verhouding tussen disciplinariteit en inter- dan wel multidisciplinariteit’.⁵

De drie recensenten constateren dus *weglatingen*, en ik doe dit ook. Maar als ik het daarbij laat doe ik geen recht aan hun positieve punten. Die zijn intussen ook elders wel genoemd⁶, de *Metgezel* wekt zo te zien weinig weerstand, maar hoe staat het met de weerklank, of, in de term die het boek zelf gebruikt, de *receptie*? Hoe valt te verklaren dat een boek dat voor het gevoel van de

4 *Metgezel*, 149-153 (hoofdstuk ‘De periodiseringsramp’) en 178-193 (hoofdstuk ‘Lezing en college. Voorbeeld “Decline and Fall”’). Een mooi voorbeeld van zo’n potentieel ‘grote-lijnen-onderwerp’ biedt het nummer van

◀ Geschiedenis als gesloten formatie, de RGP als bolwerk, zoals te zien in de Universiteitsbibliotheek Groningen.

Foto: Enno B. Ebels.

de *BMGN - LCHR* over *Masculiniteit*, dat zich als bijna vanzelfsprekend bepaalt tot de negentiende eeuw, terwijl een chronologische sprong achteruit, bijvoorbeeld naar de Bourgondische hertogen (ik kies maar wat), een flinke verdieping had betekend (*BMGN - LCHR* 127:1 (2012)).

5 Daarmee hangt samen de verhouding tussen de diverse universitaire opleidingen ‘geschiedenis’ en de Onderzoeksscholen.

6 Zie E. Jonker in *Studium* 3 (2011) 189-190.

onderzoeker/schrijver zelf nogal harde noten tracht te kraken zo welwillend wordt ontvangen? Bosch biedt een even uitvoerige als – voor mijn gevoel – geestige oplossing. De *Metgezel* stemt mild omdat de *wetenschappelijke persona* van de auteur dit doet, en die slaagt daarin via haar ‘grootmoederlijke’ kenmerken: ascese, (aristocratische) ongebondenheid en onpartijdigheid.⁷ Mogelijk worden hier enkele spijkers op hun kop geslagen: zeker horen het gender- maar ook het generatie-element daartoe. Toch denk ik dat de aangetoonde kenmerken van afstandelijkheid niet alleen samenhangen met de *Sitz im Leben* van de auteur, maar nog meer met de algemene (en intussen al eeuwenoude) waardering van *afstand-houden* als *moreel* prijzenswaardig voor iedere historicus, zoals dit nog onlangs weer is benadrukt:

self-distanciation is not a romantic desire to ‘extinguish’ oneself, but a virtuous attempt to put one’s own ideas and intuitions about the working of the world between brackets in the study of people who might have understood the world in different terms.⁸

Zo gezien verschilt de grootmoederlijke distantie niet van de ‘algemeen historische’.

Maar laten we even aannemen dat de ‘ascetic values’ die een tekst uitdraagt de potentiële lezer behagen, dan wil dit nog niet zeggen dat een boek, en in het bijzonder een historische studie, weerklank vindt – met name bij een jongere generatie. En daar verrast Leen Dorsman met een mogelijk ver-reikende opmerking: dit boek is (nu al) *verouderd*. Dat klinkt hard, maar afgezien van bedoelde ironie, dat is het niet: om een modieuze term te gebruiken, deze kwalificatie is *uitdagend*. Want waarop ‘verouderd’ hier slaat is de didactische component van het boek, en Dorsmans zorg voor de toekomst daarvan. Hij voorziet dat een universitaire docent als de auteur van de *Metgezel* haar ‘discipline’ in het huidige universitaire geschiedenisonderwijs niet meer kwijt zou kunnen. In plaats van die discipline ‘rukt (namelijk) het brede *liberal arts* model van alle kanten op’. Opmerkelijk is dat Boone vanuit Gent deze vrees helemaal niet deelt – en dus de *Metgezel* letterlijk nog goed kan gebruiken –

7 Bosch steunt voor haar analyse (zie 116-117 en haar noot 11) vooral op een artikel van E. Wesseling over de Amerikaanse ontwikkelingspsychologe Judith Harris, waarmee ik me goed heb vermaakt (vooral de vergelijking met Miss Marple).

8 Herman Paul, ‘Distance and Self-Distanciation: Intellectual Virtue and Historical Method around 1900’, *History and Theory, Theme Issue 50* (2011) 104-116, aanhaling op 104. Het gaat hier om het leerboek van de historische methode van Ernst Bernheim (1900). Ook Bernheim heeft het al over de ‘ascetic virtues’ waarin de historicus zich moet oefenen, maar bij hem zijn deze puur intellectueel, 116.

[...] in het métier van de historicus [...] (zijn) de basisattitudes [...] nog net dezelfde als die waarmee mijn leermeesters zich hebben gevormd, waarmee deze leermeesters zelf gevormd waren, en waarmee ik mijn studenten probeer op te leiden.

Kloof tussen Nederlandse en Vlaamse praktijken? – Maar afgezien daarvan, ik deel Dorsmans vrees niet: ik denk niet dat ik bij voorbaat *gruw* voor het komende *liberal arts*-model in het universitaire onderwijs. Want eigenlijk zie ik daar ook iets in van de eeuwige terugkeer, namelijk een vorm van dat bizarre vrije-vogeldom uit mijn eigen studietijd. Ik beseef het, dit klinkt zowel cynisch als grootmoederlijk, en wel vooral het laatste. Want die gedachte komt voort uit de idee dat studieprogramma's er uiteindelijk niet zoveel toe doen, maar bevlogenheid en, vooral, persoonlijke discipline alles. En daar steekt dan die *anima naturaliter historica* haar hoofdje weer op ... de *anima* waarmee mijn 'Metgezel' begint, die Boone tot titel van zijn bespreking verheft, maar die verder geen commentaar heeft uitgelokt – wat overigens maar goed is, want het concept is aantrekkelijk, maar theoretisch niet sterk.

Als er een bodem voor verdere receptie van de *Metgezel* bestaat dan ligt die, als ik de reacties van de recensenten goed begrijp, voor een deel in zijn leerboek-karakter – dat misschien zijn geldigheid nog een tijdje kan behouden – maar sterker in zijn reflectieve toon, de toon van het 'denken over geschiedenis'. Dat is een soort van denken dat naar herkenning van eigen ervaring zoekt, en dat sluit een jong lezerspubliek bijna uit. Toch heb ik al schrijvend vaak studenten voor ogen gehad. Maar om die te interesseren zal de *Metgezel* zich in een andere context dan de kostbaar-gedrukte moeten vertonen. Om dat goed te beseffen is het voldoende het Engelstalige 'From the editors' in het eerste nummer van dit tijdschrift van jaargang 127 (2012) te lezen. Dan wordt zonneklaar dat een boek als de *Metgezel*, dat door zijn toonzetting mikt op communicatie onder vakgenoten, de weg naar het *forum* van *open access* in moet slaan – een veelvormige ontmoetingsplek die nu al maandelijks tienduizenden bezoekers trekt.⁹ Geen historicus kan zich, al denkend over 'geschiedenis', nog tussen fraaie boekbanden verbergen. ◀

Bunna Ebels-Hoving studeerde in de jaren vijftig geschiedenis in Groningen, was lerares, werd in 1962 verbonden aan het Instituut voor Geschiedenis en bleef daaraan (met korte onderbreking) verbonden als docente Middeleeuwen tot 1989. Zij promoveerde in 1971 op een proefschrift *Byzantium in Westerse ogen, 1096-1204*, en publiceerde daarna vooral over de Groningse humanist Jacobus Canter (ca. 1500) en over laat-middeleeuwse geschiedschrijving in de Nederlanden. In 2011 verscheen haar *Geschiedenis als metgezel. Confrontaties met een vak, 1950-2010*, onderwerp van dit discussiedossier. Email: b.ebels@kpnplanet.nl.